

подарювання державного сектору економіки, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави [4]. Але, на наш погляд, для підвищення ефективності управління потенціалом суб'єктів господарювання державного сектору економіки доцільно у майбутньому запровадити конкурсний відбір керівників усіх державних підприємств.

Лише при створенні конкурентного середовища в сфері управління державними підприємствами можна розраховувати на вплив кваліфікованих кадрів у державний сектор економіки та загальне підвищення ефективності його функціонування.

Література

1. Большой экономический словарь. — М.: Книжный мир, 2001. — 532 с.
2. Господарський кодекс України. — К.: ВЕЛЕС, 2007. — 168 с.
3. Макконелл Кэмпбелл Р., Брю Стенли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. 11-го изд. // В 2 т.; Т. 2. — М.: Республика, 1992. — 400 с.
4. Постанова КМУ від 01.04.2005 р. № 234 «Про конкурсний відбір керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави». — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Стаття надійшла до редакції 14.03.2008

УДК 330.341.42

І. В. Пенькова, д-р екон. наук, доц.,
А. В. Беліч, аспірант,
Донецький національний технічний університет

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено різні підходи до визначення сутності електронних грошей, на підґрунті чого надане авторське визначення терміну «електронні гроші». Проаналізовано особливості функціонування ринку електронних грошей і доведено, що вони є специфічним товаром. На підставі виявлених проблем практичного використання е-грошей сформульовано рекомендації відносно підвищення ефективності функціонування ринку електронних грошей в українській економіці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Електронні гроші, ринок, електронні платіжні системи, електронна готівка, цифровий підпис, електронна вартість.

У даний час досягнення науково-технічного прогресу і рівень розвитку інформаційних технологій дозволяють купувати і продавати продукцію за допомогою електронних платіжних систем на основі комп'ютерних мереж з застосуванням електронних грошей незалежно від місця знаходження покупця і продавця. Це значно скорочує транзакційні витрати під час розрахунків, але, з іншого боку, ускладнює грошові перекази, оскільки у ланцюжку «товар-гроші» з'являється додаткова ланка — «електронні гроші», які теж доводиться купувати і продавати.

У світі вже існує безліч платіжних систем, які засновано на застосуванні електронних грошей. Проте точного правового визначення цього засобу обігу і обміну ще не існує. Крім того, дослідники намагаються виявити особливості електронних грошей [1], визначити їх відмінності від інших платіжних систем [2], охарактеризувати взаємозалежність зростання обсягів електронної комерції і поширення електронних платежів [3].

Незважаючи на поширення наукового інтересу до електронних грошей, і досі в теорії не надано економічного визначення і навантаження терміну «електронні гроші», не виявлено відзнак їх купівлі і продажу, не обґрунтовано особливостей функціонування ринку електронних грошей. Тобто, **проблема дослідження**, яку піднято у статті, а саме визначення особливостей функціонування ринку електронних грошей у світовому масштабі, є актуальною і своєчасною. Розв'язання цього питання потребує формування різноманітних цілей. Однак рамки статті є досить обмеженими, і автори пропонують **метою** дослідження вважати визначення особливостей функціонування ринку електронних грошей в українській економіці.

Досягнення встановленої мети передбачає вирішення таких **задач**:

— на основі дослідження історичних передумов розвитку платіжних систем визначити теоретичне навантаження терміну «електронні гроші» і довести, що електронні гроші є товаром;

— ґрунтуючись на тому, що товар споживається саме на відповідному ринку, виявити особливості функціонування ринку електронних грошей в Україні з метою формулювання рекомендацій з підвищення ефективності обігу електронних грошей в українській економіці.

Вперше ідея так званих «електронних грошей» або «електронної готівки» (E-cash) була запропонована американським вченим Д. Чоумом наприкінці 70-х років XX ст. на хвилі ейфорії навколо перших систем цифрового підпису і цифрових конвертів на осно-

ві перетворень з двома ключами (паролями): з відкритих або загальнодоступних до закритих або індивідуальних. Виявилося, що за аналогічних принципів можна досягти анонімності здійснюваних операцій, зберігаючи при цьому можливість їх аутентифікації (доказу їх правильності) в подальшому. Аналогічно звичайним системам цифрового підпису системи електронних грошей використовують ключі двох типів: індивідуальні — для підтвердження вартості купюр і загальнодоступні — для перевірки їх достовірності при здійсненні платежів.

Суть ідеї Чоума полягала в створенні системи «сліпого» цифрового підпису, яка надавала можливостей при підписанні трансакції завіряти достовірність всієї інформації, але емітент міг бачити тільки достоїнство купюр, а їх серійні номери знав тільки їх власник. При цьому математично точно доводиться, що таким «сліпим» підписом гарантується достовірність всього вмісту купюри з тією ж надійністю, що й звичайним цифровим підписом, який набув за останні роки найбільшої популярності серед засобів підтвердження достовірності електронних документів.

Виходячи з назви, логічно припустити, що «електронна готівка» співвідноситься із звичайною так саме, як і електронні листи співвідносяться із паперовими, тобто є грошовими знаками, які емітовано у вигляді електронних документів і призначено для обігу не в матеріальному середовищі, а в Інтернет чи в інших електронних мережах. Але таке твердження може бути спростованим. Не зважаючи на те, що електронна готівка функціонує аналогічно паперовим грошам, якщо б вони існували не в вигляді банкнот і монет, а у виді файлів, вона не є звичайними грошима, оскільки:

по-перше, емітується вона не державою, а комерційними організаціями;

по-друге, вона потребує аутентифікації платника, який попередньо має її купити, після чого отримує право на здійснення розрахунків з її допомогою або на подальшу перепродаж.

Незважаючи на зростання обсягів платежів, що здійснюються в електронних грошах, досі не існує єдиного підходу в розумінні їх сутності. Так, наприклад, у десяти промислово розвинутих країнах світу електронними грошима вважають вартість, яку поміщено в електронному вигляді на пристрій типу чипової карти або жорсткий диск персонального комп'ютера [4, с. 43]. При цьому таке визначення надане у низці офіційних документів.

Слід зазначити, що і в публікаціях Європейського банку приділяється велика увага теоретичним аспектам феномена цифро-

вих грошей. У «Доповіді про електронні гроші» [5, с. 37], яку було опубліковано ще в серпні 1998 року, надається наступне визначення: «електронні гроші в широкому сенсі визначаються як електронне зберігання грошової вартості за допомогою технічного пристрою, який може широко застосовуватися для здійснення платежів на користь не тільки емітента, але і інших фірм, і яке не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для проведення трансакцій, а діє як інструмент, що передплачений на пред'явника».

Пізніше, у вересні 2001 року, була прийнята Директива Європейського Союзу 2000/46/ЕС «Про діяльність у сфері електронних грошей і пруденціальному нагляді над інститутами, що займаються цією діяльністю», в якій надано уточнене визначення електронних грошей, а саме, вони є грошовою вартістю, що є вимогою до емітента, яка:

- зберігається на електронному пристрої;
- емітується після отримання коштів у розмірі грошової вартості, яка є не менше, ніж та, що була емітованою;
- приймається як засіб платежу не тільки емітентом, але й іншими суб'єктами.

На підґрунті викладеного можна вважати, що *електронні гроші* є засобом обігу, розрахунків і специфічним товаром, емітованим в електронному вигляді грошових сертифікатів на пред'явника, які обертаються в електронних мережах, продаються і купуються на відповідному ринку і існують у вигляді файлів, що захищено цифровим підписом емітента.

Засновуючись на наданому авторському визначенні терміну «електронні гроші», слід висвітлити деякі особливості і проблемні аспекти, які пов'язані з їх практичним використанням, що є властивими втому числі і українській економіці.

1. *Реалізація права на конфіденційність*. Право на конфіденційність покупки є природнім правом, яке діє кожного разу, коли відбувається ринкова трансакція. В електронних мережах це право забезпечується цифровим «сліпим» підписом і передбачає нерозголошення інформації про суб'єкта і об'єкт трансакції.

2. *Інтернаціоналізація обігу*. Одним з основних наслідків появи електронних грошей є інтернаціоналізація грошового обігу, оскільки електронні гроші забезпечують можливість безперешкодного здійснення міжнародних роздрібних операцій. У даний час в Інтернеті для здійснення таких операцій використовуються в основному кредитні карти, що є небезпечним як для покупців, так і для продавців.

Масштабні зусилля світових карткових платіжних систем по створенню безпечного середовища використання пластикових карт в Інтернет (найвідомішим проектом у цій сфері є впровадження проекту Security Electronic Transactions — SET) звичайно дають позитивний результат. Однак розрахунки в Інтернет за допомогою магнітних карток є менш перспективними, ніж розвиток моделей електронних грошей, які були створені безпосередньо з метою задоволення потреб суб'єктів електронної комерції і орієнтовані на використання в Інтернет.

3. *Безпека.* Зростаюча комерціалізація в Інтернет привела до створення провідними компаніями (наприклад, Microsoft, Netscape і т. п.) нового програмного забезпечення, яке спроможне забезпечити здійснення надто безпечних трансакцій у Мережі. Такі програмні продукти містять складні криптографічні коди і дозволяють забезпечити потреби суб'єктів електронної комерції.

4. *Співвідношення електронних грошей і пластикових карток.* З часом поширення електронних грошей спроможне скоротити частоту використання пластикових карток у наслідок зростання обсягів торгівлі в Мережі. В даному випадку йдеться про існуючі магнітні картки міжнародних платіжних систем. Застосування ж мікропроцесорних карток для аутентифікації і зберігання електронних грошей, навпаки, поширюватиметься.

5. *Розмаїтість систем електронних платежів (СЕП).* В українському сегменті Інтернет існує безліч СЕП. Одні системи оперують з електронною готівкою (Яндекс.Деньги, WebMoney і т.п.), інші — з банківськими рахунками і кредитними картками (CiberPlat, Assist, Кредітпілот, Телебанк). Однак часто Інтернет-магазин є підключеним тільки до одної системи, викликає певні незручності для користувача, оскільки, якщо магазин не підтримує СЕП користувача, можуть виникнути проблеми з оплатою бажаного товару.

Приймаючи до уваги наведені проблемні аспекти використання електронних грошей, можна в загальному вигляді окреслити ті риси, які мають бути притаманними електронним платіжним системам для забезпечення зручності і ефективності їх використання:

СЕП має оперувати цифровою готівкою і, одночасно, надавати широкі можливості поповнення рахунку, зокрема з кредитної карти; електронні гроші мають бути емітованими єдиним емісійним центром і підтримуватися декількома надійними і стійкими банками;

СЕП мають використовувати надійний механізм захисту інформації, який є заснованим на перевірених криптографічних стандартах;

розмір оплати послуг з використання і покупки електронних грошей потребує гнучкого регулювання на підставі співвідношення зручності і частоти їх застосування.

Обіг електронних грошей, їх купівля і продаж здійснюється на відповідному ринку, розвиток якого в Україні обумовлений наступними тенденційними процесами:

— монополізм центрального банку у сфері грошово-кредитної емісії починає втрачати всеосяжну значущість унаслідок бурхливого розвитку інформаційних технологій і появи емітентів електронних грошей;

— з'являються ознаки зниження попиту на «традиційні» гроші як єдиний засіб обслуговування операцій купівлі-продажу і розрахунків між контрагентами;

— відбуваються кардинальні зміни в кредитуванні не фінансового сектора, в результаті яких банківські депозити перестають бути головною основою позик, що надаються торговельно-промисловим компаніям і населенню;

формуються вдосконалені механізми приватного клірингу, які з часом можуть замінити систему остаточних розрахунків через центральні банки.

Крім того, в сучасній літературі [6, с. 117—121] існує думка, у відповідності до якої цифрова готівка здатна вийти на широку економічну арену за умов її використання для надання позик. Базою для «віртуального кредитування» можуть бути тимчасово незатребувані пасиви, тобто ті мережеві гроші, власники яких трансформують їх в традиційну готівку не відразу, а через деякий час. Надалі такі гроші спроможні циркулювати в кіберпросторі невизначено довго, ніяк не відбиваючись на балансах комерційних банків і не вимагаючи проведення підсумкових розрахунків через центральні банки. Досягнувши таким чином «зрілості», індивідуальні або приватні е-гроші поступово можуть завоювати економічний простір і створять міцну конкуренцію звичайним паперовим грошам.

Однак варто зупинитися на тих перешкодах, які ускладнюватимуть розповсюдження електронних грошей.

1. Перш за все, це низка технічних питань, до яких можна віднести створення безпечного середовища обігу, анонімності і забезпечення зручності, в тому числі і портативності е-грошей.

2. Варто прийняти до уваги і дві психологічні проблеми людини економічної. А саме, по-перше, довіра: учасники ринку переходитимуть на нові гроші з певним небажанням, навіть коли з'ясується, що зручніше за старих. Цей фактор можна роз'яснити

тим, що новітні технології потребують додаткових зусиль, витрат і часу для навчання користування ними. По-друге, високий ступінь невизначеності пов'язано із вибором одного виду цифрових грошей з різноманітності пропонованих ринком. Ця проблема обумовлюється тим, що розмаїтість може сформувати у економічних агентів захисну реакцію у вигляді посилення консервативного настрою відносно до нових грошей взагалі.

3. І нарешті, складності можуть з'явитися стосовно збереження купівельної спроможності комп'ютерних грошей і стабілізації їх курсу, а також регулювання обсягів обігу й ін.

Наприкінці аналізу відзначимо, що проблема обігу і ринку електронних грошей взагалі є законодавчо неврегульованою. Так, в Україні сьогодні досі в жодному нормативно-правовому акті не присутнє поняття «електронні гроші». Це, у свою чергу, потребує визначення юридичної природи е-грошей. Очевидні проблеми у використанні електронних грошей можуть виникати з їх ліквідністю, вираженою у вартості в реальних грошах, і з зобов'язаннями, що накладаються на емітента, аналогічно застосуванню цінних паперів. Звідси витікає, що дана сфера потребуватиме регулювання, можливо аналогічно тому, що існує на ринку цінних паперів або валют. Оскільки, як правило, практика появи нових фінансових інструментів випереджує створення методів їх регулювання, то, ймовірно, не вдасться уникнути і значних коливань курсів на ринку електронних грошей.

Проте найоптимальнішим для правового забезпечення і визначення статусу електронних грошей представляється ухвалення нормативних актів, що визначають порядок проведення електронних платежів, суб'єктів, які мають право емісії електронної вартості, правове закріплення механізмів функціонування платіжних систем і ринку електронних грошей, права і обов'язки учасників цього ринку, гарантії захисту їх прав, причому можна передбачити можливість одночасно як дотримання анонімності платежів, так і їх відкритості.

Таким чином, на підставі наведеного дослідження можна дістати наступних **висновків**.

По-перше, на підрунті стислого огляду історичних передумов виникнення електронних грошей і аналізу різних підходів до їх дослідження, які існують у сучасній економічній літературі, надано авторське визначення терміну «електронні гроші».

По-друге, доведено, що електронні гроші є товаром, який купується, продається і обмінюється на відповідному ринку.

По-третє, виявлено, що український сегмент ринку електронних грошей знаходиться на початку шляху розвитку і його функ-

ціонування потребує формування різноманітних інструментів регулювання.

Аналіз також довів, що подальше дослідження закономірностей і особливостей функціонування має бути спрямованим на пошук і формування механізмів регулювання ринку електронних грошей за умов його майбутнього зростання і поширення обігу е-грошей.

Література

1. *Афонина С.* Електронные деньги. — СПб.: Питер, 2001. — 128 с.
2. *Ануреев С.* Платежные системы и их развитие в России. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 288 с.
3. *Балабанов И.Т.* Интерактивный бизнес: Система электронных платежей; Интерактивное инвестирование; Торговля в Интернете. — СПб.: Питер, 2001. — 137 с.
4. *Жириновський В., Юровицкий В.* Новые деньги для России и мира. — М.: Галерия, 1998. — 123 с.
5. *Царев В.В., Кантарович А.А.* Электронная коммерция: Электронные платежные системы; Создание электронных коммерческих систем; Экономическая эффективность. — СПб.: Питер, 2002. — 320 с.
6. *Смирнов С.Н.* Электронный бизнес: Экономические предпосылки возникновения электронного бизнеса. Модели, ориентированные на конечного пользователя и на бизнес-партнера. Платежные системы в киберпространстве. Стандарты, используемые в сфере операций электронного бизнеса / Под ред. Лугачева М.И. — М.: ДМК Пресс/Компания АйТи, 2003. — 240 с.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2008

УДК 330

М. Г. Перебийніс, аспірант,
Донецький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено різні підходи до розкриття соціально-економічної суті валютного регулювання, визначено і проаналізовано основні складові валютного регулювання, на підставі чого наведено уточнене визначення поняття «валютне регулювання».